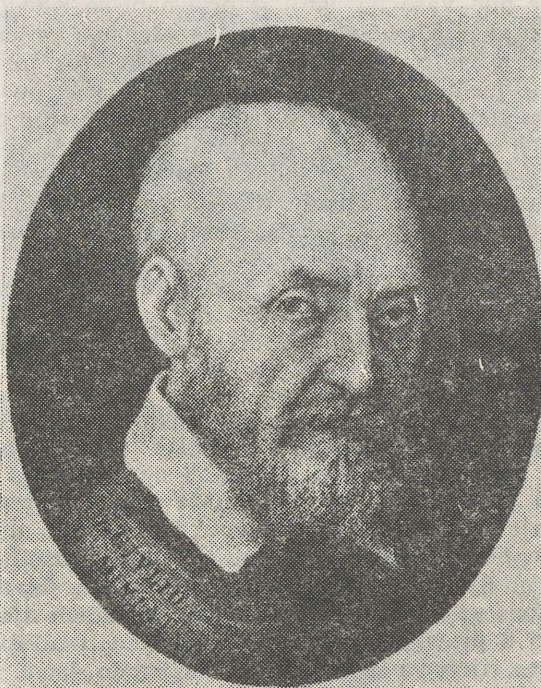

Prof. Ivan Barbarić

ŽIVOT I STVARALAČKI OPUS JURJA JULIJA KLOVIĆA

Juraj Julije Klović (1498—1578) bez sumnje predstavlja veliko ime u plejadi likovnih stvaralaca koje je dala naša domovina. Klović je posljednji veliki predstavnik evropske minijature, umjetnik koji je mogao do najsitnijih detalja i savršenstva reprodicirati djela velikih majstora svog vremena

Juraj Julije Klović

pa je s tim u vezi značajna pojava u likovnom stvaralaštvu na evropskoj i svjetskoj kulturnoj sceni. O tome svjedoče mnoga djela iz njegova stvaralačkog opusa, razasuta po raznim muzejima i bibliotekama širom svijeta,

na žalost nepoznata i nepristupačna, pa otud i nedovoljno poznavanje stvaralaštva tog velikog majstora minijature. O njemu i njegovim djelima posebno se malo zna u nas do naših dana.

Boljem upoznavanju života i rada Klovića pridonijelo je obilježavanje 400. obljetnice njegove smrti. Tim povodom, pod pokroviteljstvom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Instituta za povijest umjetnosti, Društva za zaštitu kulturne baštine i prirode Vinodola te Skupštine općine Crikvenca, održana je proslava i simpozij u Zagrebu i Grižanima 5. i 6. svibnja 1978. godine. Tako je odano, ne samo dužno poštovanje uspomeni genija našeg i svjetskog sitnoslikarstva, već se ukazala i prilika da se šire i bolje progovori o njegovu životu i djelu.¹

Zaista je bilo krajnje vrijeme da se to učini, jer je malo umjetnika koje su toliko slavili i hvalili njihovi suvremenici, da bi poslije stoljećima bili zaboravljeni, kao što je to bio Klović. I dok su mu za života iskazivali toliku čast te ga nazivali »mali i novi Michelangelo« i »Rafael minijature«, ostao je gotovo nepoznat, ili malo poznat u svojoj domovini. I ne samo da se vrlo malo znalo o njemu kao umjetniku, nego se ne bi znalo ni njegovo porijeklo da nije bilo Vasarija,² koji je prvi napisao Klovićev životopis.

Minijatura koju je Klović uzdigao do savršenstva smjer je u umjetnosti slikarstva poznat još u grčko-rimskom vremenu i kroz srednji vijek sve do prošloga stoljeća, međutim, do Klovića i nakon njega ona nije imala onaj izraz koji je tom žanru slikarstva dao taj veliki majstor. Imao je poseban dar slikanja u malom, prenošenja u male dimenzije likova i predmeta tako da nisu ništa izgubili od svoje grandioznosti. Njegove minijature toliko su oduševljavale njegove suvremenike, čak i poznate umjetnike toga doba, da su ga, ne bez razloga, nazivali »mali i novi Michelangelo« i »Rafael minijature«.

Poznati talijanski slikar, graditelj i pisac biografija poznatih umjetnika Giorgio Vasari u svom djelu »Životi slavnih graditelja, slikara i kipara«,³ oduševljen Klovićem i njegovim lijepim minijaturama kaže da

»nikad nije postojao i možda još mnogo stoljeća neće postojati ni izvanredniji ni izvrsniji minijaturist ili rekli bismo slikar malih stvari, nego što je bio don Julije Klović«.⁴

Moglo bi se pomisliti da Vasari možda donekle pretjeruje hvaleći u tolikoj mjeri umjetnost svog dobrog znanca i prijatelja, ali ako su i poslije njega oni koji su pisali o Kloviću morali ponovno priznati, kao na primjer Bonnard, da je minijaturist Klović mogao sitnoslikarski reproducirati čak i plastično savršenstvo monumentalnih Michelangelovih djela, nema sumnje da je Vasari bio u pravu kad je Klovića uzdigao iznad svih minijaturista svijeta. Vasarijeve riječi su se obistinile i svijet do danas nije dao čovjeka koji bi nadmašio Klovića u minijaturi.

Razlog tome što je ostao gotovo nepoznat u svojoj domovini možda je u tome što je bio suvremenik najvećih umjetnika koje je svijet poznavao — Michelangela i Rafaela — a oni su svojim monumentalnim djelima dali pečat tom vremenu u kojem je živio i Klović, ili se uzrok može tražiti u tome što su njegova djela čuvana po galerijama i bibliotekama ostala nepristupačna, pa otud i nepoznavanje Klovićeva stvaralaštva, o kome se posebno malo znalo u nas. I ne samo da se vrlo malo znalo o Kloviću kao umjetniku, nego se ne bi znalo ni njegovo porijeklo da nije bilo Vasarija.

*J. J. Klovic: Oklopljeni vitez obara dva gola čovjeka
Firenca, Kabinet crteža i grafika*

Ivan Kukuljević Sakcinski, koji se poslije Vasarija najviše bavio Klovicem, s pravom je izrazio žaljenje što je Klovic bio zaboravljen i zbog nemarnosti naših ljudi koji su dolazili u dodir s Klovicem u Italiji. O tome Kukuljević kaže:

»Kao veliki umetnik i visoko učeni čovek bio je Klovio poznat sa svimi one dobi umetnici i spisatelji. Medju ovima biaše bez sumnje dosta Jugoslavenah, koji ipak nedokučivom nemarnostju, nisu se potrudili zabilježiti ni domaće njegovo slovensko ime. Pa da nije njegov suvremenik Vasari slučajno napiso njegov život, danas nebi znali ni mesta porodjenja njegova.«⁵

Vasari je prvi napisao životopis Klovica i prvi koji kaže da se Klovic rodio u Grižanima.⁶ Vjerojatnost tog podatka je potvrđena time što i svi kasniji pisci Kloviceva životopisa i oni koji su se bavili istraživanjem njegova porijekla i imena, prihvaćaju Grižane kao mjesto njegova rođenja, budući da se nigdje u raspoloživoj arhivskoj građi i izvorima, kao ni u literaturi ne spominje ni jedno drugo mjesto kao eventualno mjesto Kloviceva rođenja. Osim toga naziv »Grisone« toliko je vizualno, i prema izgovoru,

dakle po tonalitetu, blizak, bolje rečeno identičan nazivu »Grižane« da nema razloga sumnji. To više što nije poznato ni jedno mjesto toga ni sličnog naziva na području tadašnje modruške biskupije, a ni šire od tog područja u ostaloj Hrvatskoj.

Kad bi postojalo i malo sumnje u taj podatak, ne bi se sve do danas spominjale Grižane kao mjesto Klovićeva rođenja.

Vasarijev podatak nesumnjivo dokazuje da se Klović rodio u Grižanima. Međutim, kad kažemo Grižane, pod tim se još ne utvrđuje da se rodio u samom mjestu Grižane. Moglo je to biti i neko od sela koja pripadaju pod geografsko područje pojma »Grižane«. No to u ovom slučaju nije ni bitno, jer i danas žitelji svih tih mjesta nekadašnje župe Grižane-Belgrad (današnja Mjesna zajednica Grižane-Belgrad) nazivaju se Grižanci. Uostalom njima i u podacima o mjestu rođenja piše da su rođeni u Grižanima, bez obzira na to u kojem su se od grižanskih sela rodili.

Tako je i Klović, koji se rodio u jednom od tih sela što čine područje Grižana, svom prijatelju i životopiscu Vasariju kazao da je iz Grižana, i to ne bez razloga. Utvrđeni grad Grižane bio je poznat iz davnine, od vremena Rimljana i Grka. U toku vremena Grižane su postale jak centar u Vinodolu. One se spominju i u doba donošenja Vinodolskog zakona 1288. Zato nije čudo da Klović ističe da je iz Grižana, što je zabilježio Vasari, kojem je sam Klović bio najbolji izvor. Prema tome, ako je nešto sporno oko Klovićeva rodnog mjesta, onda je samo to da li je on rođen baš u samom mjestu Grižane, u nekom od okolnih sela ili u samom gradu (dvorcu) Frankopana u Grižanima.

Dr Ivan Golub, analizirajući upotrebu naziva »villa« u Vasarija pretpostavlja da taj naziv može značiti dvorac, odnosno gospodarstvo jednog dvorca ili selo.⁷ No u svakom slučaju radi se o Grižanima, bilo u užem ili u širem smislu poimanja naziva Grižane.

O Kloviću postoji opsežna bibliografija. Osim Vasarija o njemu je pisao i drugi njegov suvremenik Francesco de Rollanda. Pisali su o njemu još i Rosini, Maria Bessone Aureli, John W. Bradley, Fourier Bonnard i ostali. U nas je o Kloviću prvi pisao Ivan Kukuljević, a u novije vrijeme o njemu pišu D. Kniewald, A. Schneider te ostali naši ugledni znanstvenici koji ga spominju u svojim djelima (V. Klaić, K. Prijatelj, Z. Črnja i dr.). Posebno se u najnovije vrijeme bavio istraživanjem porijekla Klovića Ivan Golub, koji je došao do značajnih rezultata, a idu u prilog tome da se jedino Grižane mogu smatrati Klovićevim rodnim mjestom.

Vrijedno je pažnje u svim tim radovima što navode Grižane kao Klovićevo rodno mjesto, a to znači da je opravdana vjerodostojnost podatka što nam ga je ostavio Vasari.

Prvi Kukuljevićev rad o Kloviću izašao je 1852. u II knjizi »Arkiva za povestnicu jugoslavensku« pod nazivom »Život Jurja Julija Klovića«, koji će iste godine posebno objaviti pod nazivom »Život Jurja Julija Klovića — slikara«. Kukuljević zatim piše o Kloviću 1858. u »Slovníku umjetnikah jugoslavenskih«, gdje unosi nove elemente u vezi s njegovim prezimenom. Konačno u izdanju Matice Hrvatske u povodu 300. obljetnice smrti Klovića, objavljuje 1878. svoje djelo »Jure Glović prozvan Julio Klovio — hrvatski sitnoslikar«.

Kukuljević je, bez sumnje, u nas najviše izučavao Klovića ne samo kao likovnog stvaraoca, nego se bavio i problemom njegova prezimena i njegova

porijekla. Nakon temeljnog izučavanja Klovićeva života Kukuljević je prihvatio podatak Vasarija o Grižanima kao mjestu Klovićeva rođenja.

Analizirajući prezime Kukuljević zaključuje da je

»ime Clovio moglo nastati samo od imena Glović kao što su u XVII stoljeću mletačke latinske listine iz imena Glavić načinile Clavich ili Clavicho i kao što su poljsko-latinske listine XII stoljeća iz mjesta Glovena i Gloveva stvorile ime Clowa. Dokazom služi nam i to da je u Grižanih i u Ledenicah još XVII stoljeća poznata bila porodica Glavičića, koja se prvobitno zvala Glović. Nu i sam Klovio zapisao je u dvih florentinskih rukopisih urešenih sa slikom svoje ime Glovio.«⁸

Nakon što je objasnio kako je moglo nastati prezime Clovio, približivši ga hrvatskom izvornom obliku (Glović), Kukuljević prihvaća Vasarijev podatak o mjestu rođenja, tj. da se Klovic

»rodio godine 1498. u Grižanah, mjestašcu primorja hrvatskog, štono pripada od negda kotaru vinodolskom«.⁹

Kukuljević kaže da se doduše ne spominje nigdje u pisanim dokumentima ime porodice Klovica, ali se spominju »Glovičić« i »Glavičić« u Grižanima i u Novom i »Gobić« u Grižanima, te je Klovic bio vjerojatno iz jedne od ovih porodica iz Grižana.¹⁰

Moguće je da mu je porodica došla s ostalim uskocima iz područja pod Turcima, jer Vasari kaže da su mu preci došli iz Makedonije. Taj podatak nalazimo i u Kloviovoj oporuci.

»Bilježnik u uvodu oporuke veli o Kloviju, da mu je otac Makedonac, a mati Ilirkinja, ali neveli, da mu se tako izjavio sam Klovij ore proprio kao što kaže malo kasnije glede raznih baštinka, te je vjerojatno, da je tom sam bilježnik po krivom shvaćanju ili viesti zabludio.«¹¹

Nasuprot tome Crnčić¹² smatra da je prema Kloviovoj volji sve zapisano u oporuci i pred samim Klovicom, kao i to da mu je otac bio iz Makedonije (»patre Macedonico«).

On dalje drži da mu je otac bio Slaven, a ne Grk, kao što mu je i majka bila Slavenka (»Ilirica«). »Madrucci« su Modruše (Modruš), a »diogesi (po toskanskom) di Madruci« znači modruška biskupija. »Grisone« su Grižane. Možda je Vasari napisao »Modrusci« i »Grisane«, a tiskar je to oslabio.

»Tako nije razloga ni pomisliti da se nije Klovij, ta naša dika, rodio u Grižanah. Tome ne smeta ono — in omnibus aliis suis bonis nobilitus et imobilibus presentibus et futuris, in patribus Dalmatie sive Sclavonie existentibus et consistentibus — jer prvo: i Hrvati su Slovjeni, pak kako je ono Vasari i mnogi drugi pisac, navlastito u Rimu, njih ovaako zvao, tako je mogao i Klovij i njegov bilježnik; a drugo: Dalmacijom su i Hrvatsku ili nekoliko Hrvatske zvali, ter ne samo ovdje u Rimu, a to sam ja u mnogom Svetojerskom pismu vidio, nego i u samoj Hrvatskoj, sudeći po ovoj: Cerkva ova S. Andrea Apustola u Bakru, *kraljevstva Dalmacije, knežie Vinodolske u primorju* je stara cerkva bila Plovska.«¹³

Respektirajući Kukuljevićev rad i služeći se njime John W. Bradley u svom »Rječniku minijaturista« prihvaća da se Klović mogao zvati »Glovičić« i da je rođen u Grižanima.¹⁴ To će unijeti i u svoje djelo o životu i radu Julija Klovića. Po njemu:

»Georgio Clovio, na svom materinjem jeziku Juraj Glovičić (Glavičić) bio je rodom Hrvat. Rodio se u Grižanima, selu blizu Jadranskog mora, unutar područja grada Modruša... S obzirom na njegovo djetinjstvo nemamo točnih podataka. Najvjerojatnije da je do svoje osamnaeste godine živio sa svojim roditeljima u Grižanima.«¹⁵

Da je postojala sumnja u to da su Grižane rodno mjesto Klovića zar bi 1878. o 300. obljetnici njegove smrti pokretali Grižanci podizanje spomenika svom velikom sinu. Kada je dr Frane Pilepić pozvao Grižance u »Primorcu« da proslave 300. obljetnicu Klovićeve smrti:

»rodoljubi grižanski zbilja stanu razmišljati kako bi se najdostupnije sačuvala u narodu uspomena slavnog zemljaka, a 5. o. mj. na dan tristogodišnjice poziva ih neutvrdivi L. Barac što se tiče slavlja Klovičeva, na sastanak gdje na njegov predlog odluče u Grižanih podignuti spomenik.«¹⁶

Međutim, ta kao i ostala nastojanja da se Kloviću podigne spomenik u rodnom mjestu 1878. nisu se ostvarila, najvjerojatnije zbog nedostatka financijskih sredstava.¹⁷

Još 1877. godine »Umelecka Beseda« (Umjetničko društvo) iz Praga piše »Obzoru« da se u Pragu namjerava iduće godine proslaviti 300-godišnja uspomena na hrvatskog slikara Klovića, koji se rodio u Grižanima u Hrvatskom primorju. Tom prilikom će se prirediti — kaže se u dopisu — izložba Klovićevih slika i izdati će se njegov životopis, te se obraćaju na Kukuljevića da im pošalje što više podataka o Kloviću. Autor članka apelira i kaže:

»Ne bi li se također nešto moglo uraditi da se proslavi spomen toli velika Hrvata, koji nije uza to zaboravio na svoje porijeklo, jer i nadgrobni mu napis kaže 'Croata'. Matica Hrvatska ne bi to smjela zaboraviti, a možda ne bi od sramote bila slava ni hrvatskoj akademiji znatnosti i umjetnosti. Ta zar da nas uvijek uče drugi kako treba štovati svoje? A Hrvatsko primorje, naročito njegovo rodno mjesto Grižani sigurno će tom prigodom učiniti svoju dužnost. Poštujmo što je štovanja vrijedno, jer narod koj svojih svetinja ne cieni ne zaslužuje da živi. Klovij jest ponos imena hrvatskoga, stoga je naša dužnost iskazati čast prahu njegovu.«¹⁸

Zaista lijepo rečeno, ali malo učinjeno, barem što se tiče obilježavanja njegova mjesta rođenja podizanjem spomenika. No i taje greška ispravljena, doduše nakon stotinu godina.

Kao potvrda onoga što želim istaknuti i na što želim upozoriti, a to je da su Grižane rodno mjesto Klovića, sasvim bi dovoljni bili dosad navedeni podaci temeljeni na najvjerođostojnijem izvoru — prvom Klovićevu životopiscu Vasariju. I odbacimo li one proizvoljne hipoteze koje pokušavaju unijeti zabunu i iskriviti utvrđene činjenice, nitko do danas nije demantirao

Vasarija, Kukuljevića i ostale koji su prihvatili da su Grižane Klovićevo rodno mjesto.

Vjekoslav Klaić, govoreći o Kloviću, kaže:

»U XVI stoljeću ističu se još neki hrvatski slikari i mjedoresci, kojih su djela razasuta po Italiji i ostaloj Evropi. Njihovo kolo započinje Julije Klovio (Jure Glović) rođen 1498. u Grižanima u Vinodolu, a umro 5. januara 1578. u Rimu.«¹⁹

Uz velika imena naših umjetnika (Vranjanina, Dukanovića, Čulinovića, Medulića) Kruno Prijatelj spominje i Klovića, pri čemu navodi isto Grižane:

»Uz ovu četvoricu velikih imena ne mogu ni u ovako skučenom obliku mimoići još tri-četiri imena. Među njima je na prvom mjestu minijaturist Julije Klović (don Giulio Clovio Croata, 1498—1578. g.) iz Grižana u Hrvatskom primorju — učitelj El Greca, posljednji veliki predstavnik minijature u evropskoj umjetnosti.«²⁰

U »Kulturnoj historiji Hrvatske« Zvane Črnja za Klovića kaže da se »Julije Klović kojeg su nazivali uz ostalo — Croatus, Illyricus i Macedo (jer kako navodi Vasari — porijeklom je bio Makedonac), a nazivali su ga i 'malim Michelangelom', rodio u Grižanima u Hrvatskom primorju godine 1498.«²¹

Idemo li tako dalje tragom onog što je napisano i zapisano o Kloviću, a toga je podosta, zapaziti ćemo da se svugdje navode (sasvim nedvojbeno) Grižane kao mjesto njegova rođenja.

Dakle, Julije Klović rodio se ovdje u drevnim Grižanima 1498. godine, upravo u onom burnom vremenu naše povijesti kada je naša domovina proživljavala sudbonosne dane, kada započinje ono dugo razdoblje u kojem su se naši narodi nalazili u neprekidnom i očajnom boju s Turcima, koji su usporili ne samo naš privredni nego i kulturni razvoj za mnoga stoljeća, dok je u susjednoj Italiji renesansa ulazila u svoj najviši stupanj doživljavajući snažan razmah na svim poljima ljudske djelatnosti vezane uz umjetnost i kulturu.

Rođen ovdje pod krševitim stijenama što okružuju životopisni Vinodol, u siromašnoj porodici vinodolskog težaka, na škrtaj primorskoj grudi, predodređen da i sâm postane težak, mladi Klović nije ni slutio da će se jednog dana, zahvaljujući svojem izrazitom talentu, načina tlu Italije, gdje će stvoriti takva remek-djela u minijaturi što će ga učiniti besmrtnim.

Postojan i čvrst kao i svi naši ljudi koje život nije tetošio, koji su iz ovog dijela Hrvatskog primorja odlazili diljem svijeta, ostao je radin i uporan, što mu je omogućilo uspjeh i uspon u tuđem svijetu, u vrtlogu života u kojem se našao sa svega osamnaest godina.

Već kao dječak pokazivao je Klović izuzetan dar za slikanje, posebno malih sličica. Predaja koja je još veoma živa o njemu kaže da je mogao tako sitno slikati, da je na noktu palca mogao naslikati cijelu »Posljednju večeru«. Njegovu darovitost za slikanje otkrili su sasvim slučajno fratri (možda i Frankopani, tadašnji gospodari Vinodola) i dali su darovitog dječaka na daljnji »nauk« u pavlinski samostan u Crikvenici. Tu je Klović dobio prvu naobrazbu i poduke u slikarstvu. Taj samostan, kao i ostali tadašnji samostani, njegovao je umjetnost. Samostan je sagradio 1412 hrvat-

ski ban Nikola Frankopan i predao ga redu sv. Pavla. Prvi su redovnici došli ovamo iz Samostana sv. Nikole u Gvozd u iznad Modruša i bili su vrlo bliski narodu, bili su narodni popovi i redovnici kao franjevci u Bosni i Hercegovini. Služili su se u crkvi narodnim jezikom i pisali glagoljicom, te je ovdje kao i u susjednom Novigradu (Novi Vinodolski) jedno od prvih žarišta hrvatskog glagoljaškog djelovanja pismenosti i kulture Hrvatskog primorja.

U samostanu su držali škole i mnoge su dječake iz naroda opismenili. Među njima je bio i Klović koji je ovdje pokazao još više što može u svom slikarskom umijeću te su mu omogućili da razvije svoj talent i izvan naše zemlje u kojoj, na žalost, nije mogao napredovati jer je bila potlačena i pretijesna za takav talent — prava grobnica neznanja, kako netko reče.

Vjerojatno je među tim dječacima, koji su stekli prvo obrazovanje u samostanu, bio još jedan Vinodolac — Juraj Juričić, koji je rođen početkom 16. stoljeća. Juričić, poslije pop glagoljaš i protestantski pisac, pristaša reformacije isto je rano napustio rodni kraj i svoju djelatnost razvio u Sloveniji, u Kamniku i Ljubljani, gdje je 1578. i umro. I on je dokaz da su naši mladi ljudi, željni znanja, morali odlaziti u druge krajeve da bi uznapredovali. Ipak temelje su dobili i on i Klović u svom rodnom Vinodolu.

Predaja govori o Klovićevu najranijem djetinjstvu vezanom uz Vinodol i Grižane, o otkrivanju njegova talenta, o boravku u pavlinskom samostanu. Dakako da predaja može i pretjerati, zato što narod ponekad želi svog velikog sina učiniti još većim. Ali sigurno se ta predaja ne bi sačuvala do današnjih dana da Klović zaista nije bio po nečemu izuzetan, o čemu znamo i iz pera mnogih eminentnih pisaca Klovićeva životopisa i kritičara njegova umjetničkog djela.²²

Pošto je dobio prvu poduku u samostanu crikveničkih pavlina, mladi Klović odlazi u Veneciju, gdje ostaje tri godine stupivši u službu Marina Grimanija, kasnijeg kardinala. Grimani je bio Klovićev zaštitnik i dobrotvor te je za njega radio crteže za monete, medalje i grbove »con estrema e quasi incredidile diligenza« (s najvećom i skoro nevjerojatnom brižljivošću), kako kaže Vasari.

Već tim prvim početničkim radovima zadivio je Klović svog zaštitnika i sve one koji su došli da vide tog mladog darovitog slikara koji je došao s druge obale Jadranskog mora.

Jedna od prvih Klovićevih minijatura bila je kopija »Epitome in Divae partenices Mariae Historiarum« (slika Bogorodice) Albrechta Dürera, poznatog njemačkog slikara i grafičara.

Boraveći u Veneciji uz svog zaštitnika Grimanija, Klović je proučavao djela tadašnjih poznatih venecijanskih umjetnika kao što su Bellini, Carpaccio i Tizian.

Kako se upoznao s Grimanijem nije bitno, ali to poznanstvo bilo je presudno za daljnji život i rad Klovića. Marino Grimani bio mu je mecena nekoliko desetljeća i u društvu umjetnika Grimanijeva kruga Klović je upoznao i proučio mnoga umjetnička djela, a i sam je tu stvorio mnoga remek-djela sitnoslikarstva.

Sudbina je, međutim, htjela da se mladi Klović uskoro nađe na tlu svoje domovine u koju se zatim neće više vraćati čitavog svog dugog života, iako je neće zaboraviti. Naime, kada su vinodolski knezovi Bernardin i sin mu Ferand Frankopan posjetili Veneciju, nagovorili su Klovića da dođe na dvor ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika III Jagelovića, te se tako

1524. našao u Budimu. Da li su ga oni zaista nagovorili ili je tu odluku donio sam ne zna se, međutim, značajno je spomenuti da je prije dolaska u Budim kraće vrijeme boravio u Zagrebu kod biskupa Šimuna Erdödyja, za kojeg je prekrasnim slikama ilustrirao biskupov latinski misal. Za ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika izradio je nekoliko slika među kojima se ističu »Parisov sud« i »Smrt Lukrecije«.

Izgleda da baš nije izabrao najbolji trenutak da posjeti ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, jer nije razmišljao puno o opasnosti koja je ovdje prijetila od stalnih turskih osvajanja. Vođen željom da pokaže svoje umijeće u slikarstvu, a uz to i željom da vidi svoju domovinu od koje je netom bio otrgnut, Klović nije ni slutio da će postati svjedok i sudionik tragične bitke s Turcima na Mohaču 1526. i poraza ugarsko-hrvatske vojske što je imao teške posljedice za ugarsko-hrvatsku državu. No dok je Ludovik II tragično završio svoj život na Mohaču, sretno izbjegavši smrt i zarobljeništvo, Klović je ne gubeći vrijeme pohitao s bojnog polja u Italiju, gdje nastavlja s umjetničkim radom nadahnjujući se velikim uzorima kao što su Michelangelo i Rafael.

Međutim, nesreća će opet zadesiti pomalo pustolovnog Klovića, koji kao da je tražio opasnost i išao tamo gdje se ona javlja. Nedugo poslije njegova dolaska u Rim zadesit će »vječni grad« 6. svibnja 1527. velika nesreća. Grad su zauzele razuzdane trupe cara Karla V Habsburškog u ratu protiv Svete lige. Njemački landsknehti strahovito su opljačkali i opustošili Rim (»Sacco di Roma«) i Klović je u tom vandalskom pustošenju izgubio sav svoj imetak. Mnogi su mu radovi opljačkani, a on sam bio zarobljen. U tim teškim trenucima zavjetovao se da će postati redovnik ako izvuče živu glavu. Ostavši živ zaista je to i učinio — stupio je u zaejdnicu škopetinskog reda sv. Spasa u Mantovi. Ovdje je upoznao Giulia Pipa Romana — jednog od najboljih Rafaelovih učenika, koji mu je postao ne samo prijatelj, već i učitelj od kojeg je posebno poprimio onaj istančani osjećaj za boje te izražaj figura. Klović ga je veoma cijenio pa je i za svoje redovničko ime uzeo ime svog učitelja Giulio (Giulio Clovio). Međutim, osnovne principe minijature naučio je Klović od tadašnjeg najpoznatijeg minijaturista Gierolama Dai Librija.

Kroz tri godine, koliko je ovdje proveo, Klović je intenzivno radio i nečuvenom brzinom i umijećem izradio je mnogo minijatura, koje su najviše prikazivale prizore iz sv. pisma, što je tada bilo u običaju umjetnika da slikaju. Za samostan je ukrasio jednu koralnu knjigu, ilustrirao je za Grimanija jedan evanđelistar i uz ostalo izradio svoj autoportret. Izradit će još jedan autoportret u poodmakloj dobi.

Nakon Mohača, gdje je sretno izmakao Turcima i pljačke Rima od soldateske cara Karla V, gdje se jedva spasio, snašla je nesreća Klovića i po treći put — za boravka u samostanu Candiani slomio je nogu. Dugo je bolovao i za to vrijeme neki redovnici loše su s njime postupali, te mu se redovnički život zamjerio do te mjere da je odlučio izaći iz samostanskog reda. Svoju dobrotu i odanost prema Kloviću pokazat će Marino Grimani i ovaj put. Na njegovu molbu i posredovanje papa je dopustio Kloviću da napusti redovničko zvanje te kao svjetovni svećenik živi uz svog dobrotvora u Perugi, zatim u Rimu.

Za Grimanija je naslikao mnoge vrijedne minijature, ilustrirao je za njega i Petrarkine pjesme. Naslovi i poglavlja tih pjesama pisani su zlatnim slovima, a čitav rukopis ukrašen je s osam lijepih slika (con otto figure di

Giulio Clovio Schiavone di stupenda bellezza). Iz tog razdoblja (tridesete godine 16. st.) najpoznatiji su mu radovi: »Kodeks općinske biblioteke u Trevisu«, »Zlatna knjiga«, »Evangelarium Grimani«, ukrašeni rukopis »Liber Commentarium in Epistolam S. Pauli ad Romanos« (to su rukopisi koji sadržavaju razjašnjenja pisma sv. Pavla na Rimljane), što ide u red njegovih najvrednijih djela. Miniature u tom Klovićevu djelu najbolje odražavaju svojim stilom reprodukcije u malom formatu vrijednost Klovića kao predstavnika zrelog manirizma. To je onaj poseban izraz u razdoblju između visoke renesanse i baroka čija su obilježja: odstupanje od harmonične uravnoteženosti renesansne kompozicije, umjesto koje se javljaju patos i nemir, u koloritu jaki kontrasti tame i svjetla, dok su proporcije likova izdužene, a milje u kojem su smještene figure neodređen ili samo nagoviješten. Tu već izbija Klovićev zreli stil sa svim finesama minijaturnog slikarstva koje ide k savršenstvu izraza na tom polju likovne umjetnosti.

Još za života M. Grimanija, Klović je za stalno prešao u Rim, gdje je postao slavan kao umjetnik, i kako kaže Kukuljević »gdje mu bjaše sudjeno da slavi najveće slavlje kao umjetnik, te da se popne na prvo mjesto starih i novih slikara svoje vrste«.

Poslije smrti Marina Grimanija (1546) udomačio se u Vatikanu kod pape Pavla III i njegova nećaka kardinala Aleksandra Farnesea.

Na dvoru kardinala Aleksandra Farnesea našao se u krugu tdašnjih najpoznatijih pjesnika, učenjaka i umjetnika kojima je dvor Farnesea bio sastajalište. Međutim, nemiran duh odvest će Klovića za neko vrijeme u Firenzu gdje radi za vojvodu Cosima I Medicija.

Tu je, boraveći kratko vrijeme, ilustrirao »Lukanove pjesme«, izradio je portret žene Cosima I, velike vojvotkinje Eleonore od Toleda, te slike »Raspeće s Magdalenom«, »Oplakivanje«, svoj portret i ostale vrijedne minijature. Zatim odlazi u Parmu (1556), od 1557. do 1578. je u Piacenzi, te nakon toga u Corregiu i Veneciji. Razdoblje između 1550 i 1560. je doba suradnje Klovića s poznatim nizozemskim slikarom Brueghelom Starijim.

Od 1561. godine opet je u Rimu, na dvorcu Aleksandra Farnesea, u čijoj će službi ostati sve do smrti. Uz Michelangela, Vasarija, Brueghela i ostale velike umjetnike Klović radi za obitelj Franese. Tu će upoznati i slavnu talijansku pjesnikinju Vittoriju Colonna, markizu od Pescara, najveću prijateljicu Michelangela, kojoj ovaj posvećuje neke od svojih najljepših soneta, a Klović joj izrađuje sliku »Tugujuća Marija«. To je ona pjesnikinja za koju su suvremenici kazali da se izdigla u znanosti da sebi tako osigura besmrtnu ljepotu uma, koja nije prolazna kao druga ljepota.

U to vrijeme Rim je bio prava prijestolnica visoke renesanse, gdje se na papinskom dvoru odvija život svjetovnog aristokratskog karaktera pod pokroviteljstvom učenih papa — humanista. Iako je »sacco di Roma« prekinuo za tren razdoblje intenzivnog umjetničkog stvaralaštva, to će se privremeni zastoj prekinuti s papom Pavlom III, za čijeg pontifikata opet počinju velike gradnje, u prvom redu preuređenje Kapitolija po Michelangelovu projektu. To je razdoblje velikih graditeljskih i umjetničkih ostvarenja, kojima će svoj doprinos dati i Klović.

Prvo djelo kojim se Klović proslavio u Rimu je »Otmica Ganimeda«, koju je naslikao prema Michelangelovoj slici. Uz to razdoblje vežu se uz ostala djela »Sv. obitelj s naoružanim čovjekom«, »Sv. obitelj s Elizabetom« i »David koji odsjeca glavu Golijatu«.

Na dvoru Farnesea, Klović je vjerojatno proveo najljepše dane svog života, kako umjetničkog tako i onog svakodnevnog. Našao se tu u krugu elite svog vremena. Međutim, se — kako kaže Maria Cionini Visani — »nitko od njih ne može po vještini i kulturi usporediti s Klovićem«. Klovićevi radovi iz godina nakon 1560. su manje značajni od onih koje je stvarao u naponu snage. Ipak slikao je sve dok mu je ruka mogla držati kičicu i dok mu sasvim nije oslabio vid.

Među posljednja vrijedna djela iz njegovih posljednjih godina umjetničkog stvaranja idu minijature »Muke« i »Sveti pokrov«. Pod starost izradio je još dvije lijepe slike »David i Golijat« (za Margaretu od Austrije, kćerku Karla V) i »Judita i Holoferno«.

Svojim minijaturama Klović je oslikao i rukopis Danteove »Božanske komedije«, koju će četiri stoljeća poslije prevesti na naš jezik jedan drugi Vinodolac — Mihovil Kombol iz Bribira.

Radovi tog velikog majstora minijature su mnogobrojni i čine ogroman stvaralački opus u kojem je razvijao minijaturu do nemogućih razmjera. S profinjenom elegancijom svog kista, vođenog sigurnom rukom, on je ukrašio mnoge rukopise duhovnog i svjetovnog karaktera, molitvenike, korale, misale i brevijare. Međutim, njegovo najbolje djelo u kojem je postigao savršenostvo izraza u minijaturi je »Molitvenik blažene Djevice Marije« (*Horae beatae Mariae Virginis*), kojeg je izradio za kardanala Farnesea završivši ga nakon devet godišnjeg strpljivog rada 1546. godine.

Taj njegov rad djelovao je toliko fascinantno da su već njegovi suvremenici govorili, da se ono čini više božanskim, nego čovječjim djelom (»che ella pare cosa divina e non umana«). Na njemu svojstven način, tu je Klović dao niz prizora iz Starog i Novog zavjeta. Posebno se ističu scene: Bitka Samsona i Filistejaca, Vizija Ezekijelova, Navještanje, Bijeg u Egipat i Rođenje Kristovo (čuva se u »Pierpont Morgan Library« u New Yorku). Uvez knjige izradio je najpoznatiji zlatar tog doba Benvenuto Celini, ukrašivši ih prekrasnom rezbarijom.

Kao minijaturist izradio je i veliki broj crteža, a slikao je i u naravnoj veličini, dakako vrlo malo i rijetko. Jedna od takvih slika u naravnoj veličini je ona gdje je naslikao papu Pavla III dok kleči. Djelo je upravo zbog toga zanimljivo što je Klović bio izraziti sitnoslikar i rijetko se odlučivao na slike velikog formata. Ostao je dosljedan svom stilu i formi i samo tako uspio je ostvariti nešto što je bilo osebujno i različito od drugih. Koliko je bilo ljepote u njegovim sitno-slikama govori i to da je zanesen njima jedan Francuz uskliknuo: »Jedva je vjerovati da bi ljudska ruka mogla crtati na papiru tako divne i tako vjerne slike«.

Klović je postigao savršenstvo tehnike i najveću moguću uspješnost crtanja u sitnom formatu. S Klovićem i njegovim djelima minijatura je doživjela najviši uspon, nakon čega dolazi do dekadanse minijature i njenog izumiranja, osobito u Italiji.

Klović nije bio samo učenik velikih majstora, već je i sam bio veliki učitelj drugih, kasnije poznatih umjetnika. Bartolomeo Torri iz Arezza uz pomoć takvog učitelja kao što je bio Klović ubrzo je postao poznat kao slikar i smatran je najboljim crtačem Rima. Klovićevim učenikom smatrao se i sam veliki grčko-španjolski slikar Dominikos Theotokopulos, poznatiji kao El Greco, kojeg je Klović uveo u rimski krug i pomogao mu u usponu.

El Greco se odužio svom učitelju naslikavši njegov portret. Naslikao ga je još i na slici »Izgon iz hrama« u društvu s ostalim svojim učiteljima — Michelangelom, Rafaelom i Tizianom.²³

Julije Klović zaista je izuzetna pojava, ne samo u nas nego i u svijetu, najbolji primjer genijalnosti ljudskog duha, koji se unatoč svim preprekama uzdigao do vječne slave i veličine. Iako je bio slikar minijatura to ne umanjuje monumentalnost njegovog cjelokupnog djela. Stoga ga s pravom možemo nazvati, veliki, čak najveći slikar minijature. To što je on postigao, nije bilo lako postići, posebno ne zbog toga što je živio i radio u vremenu koje je dalo onakve veličine umjetnosti kao što su Rafael, Tizian, Veronese, Tintoretto i ostali. A upravo naš Klović našao se u Italije u to doba kada sun oni stvarali monumentalna djela kojim se svijet divio. Oni nisu bili samo najveći majstori slikarstva i kiparstva svog vremena, već za mnogo stoljeća najveći likovni stvaraoci.

S pravom možemo za Klovića kazati veliki, možda najveći majstor minijature, jer minijatura prije ni poslije njega nije bilo tako fascinantna i nije skrivala u sebi tako čudesnu ljepotu. Njegove najsitnije slike i figure, kako reče jedan Klovićev suvremenik, »čine se gledaocu kao neki divovi«. Njegovi mali portreti uspoređivani su s Ticianovim i Bronzinovim.

Kloviću pripada ona slava i veličina u minijaturi koja je resila Rafaela i Michelangela u slikarstvu velikog formata, što i njegova djela čini monumentalnim.

Ali njegova se veličina ne ogleda samo u umjetničkom djelu, već i u njegovoj ljudskoj vrlini. Uvijek i s ponosom isticao je on svoje porijeklo koje je bilo skromno u usopredbi s porijeklom ljudi iz kruga u kojem se kretao i onih za koje je radio. Iako udaljen od svoje domovine i svog zavičaja, nije ih zaboravljao ni u doba svog najvećeg uspona, kao ni u posljednjim danima svog života. Njegov osjećaj za narod kojem je pripadao vidi se i iz njegovog potpisa na minijaturama — »Julius Croata pingebat« (Juraj Hrvat naslikao).

Svojem imenu uvijek je dodavao »Croata«, »de Croatia«, »Illyricus«, a ponekad i »Macedo«. Na nekim se njegovim slikama može zapaziti pažljivim promatranjem tipičan primorsko-vinodolski pejzaž, što ukazuje na njegovu nostalgičnu povezanost s rodnim krajem, čija mu je ljepota sa svojim bijelim kamenom i jasnomodrim nebom bila pravo nadahnuće. Sliku svog Vinodola nosio je izgleda skrivenu duboko u sebi cijelog svog života. Uza sve to što je čitav svoj život proveo u tuđini nije se iznevjerio svom narodu ni potalijančio, čak su mu i na grob u Rimu napisali »Croata«.

Umro je u palači Farnese u Rimu siječnja 1578. godine i sahranjen u crkvi San Pietro in Vincoli, gdje mu stoji epitaf da tu leži »Julije Klović iz Hrvatske... slikar bez premca...« najveći slikar u malom slikanju, koji je živio u djelu do najdublje starosti (radeći do u duboku starost).

Uz velika imena naših umjetnika 15. i 16. st. Franju Vranjanina, Ivana Duknovića, Andriju Medulića i druge, Julije Klović ide u red onih velikana umjetnosti koji su novom poletu humanizma i renesanse dali veliki doprinos. On je iza sebe ostavio takva remek-djela i takav glas kakva prije njega nije ostavio ni jedan umjetnik u sitnoslikarstvu, uvrstivši se u red najvećih likovnih stvaralaca koje je ikada svijet poznavao. Pronio je svijetom slavu naše domovine i učinio Grižane i Vinodol poznatim u čitavom svijetu. I premda, kao i mnogi naši umjetnici, nije stvarao na tlu naše zemlje, u kojoj

se u to vrijeme nije mogla gajiti umjetnost, slavimo ga kao svog velikana na polju likovnog stvaralaštva i ubrajamo ga s pravom među velike sinove koje je dala naša domovina.

BILJEŠKE

¹ U znanstvenom dijelu proslave podnijeti su slijedeći referati: *M. Peić*: Mehanizam Klovićeve mikrovizije, *I. Golub*: Prilog datiranju života Julija Klovića, *Lj. Gašparović*: Doprinosi problematici nekih umjetnina u Zagrebu vezanih uz ime J. J. Klovića, *S. Meloni Trkulja*: Julije Klović i Medičejci, *D. Samaržija-Vukičević*: Likovna kultura visoke renesanse za vrijeme Klovićeva boravka u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, *R. Gotthardi-Skiljan*: Grafike prema Klovićevim invencijama u zbirkama Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *V. Zlamalik*: Iluminacije Misala biskupa Šimuna Erdödyja (u Zagrebu), *I. Barbarić*: Život i stvaralački opus J. J. Klovića, *S. Jurdana*: Klovićevim tragom po njegovom zavičaju nakon 400 godina, *R. Matčević*: Pregled prošlosti Vinodola i panoramski prikaz spomenika kulture, *J. Stošić*: Renesansa u Klovićevu zavičaju (u Grižanima).

² *Giorgio Vasari* (1511–1574), talijanski slikar, graditelj i pisac biografija umjetnika. Stekao je humanističku naobrazbu i učio slikanje u radionicama firentinskih majstora. Kao slikar ostao je u granicama osrednjosti, te trajnu slavu zahvaljuje u prvom redu svojoj zbirci životopisa talijanskih umjetnika.

³ Naslov prvog izdanja Vasarijevih »Života« iz 1550. godine »Le vite de più eccellenti architetti, pittori et scultori italiani, da Cimabue insino a tempi nostri descritti in lingua Toscana, da Giorgio Vasari Pittore Aretino. Con una utile et necessaria introduzione e le arti loro. In Firenze MDL«.

⁴ »Non è mai stato, ne sarà per avventura in molti secoli, nè il più raro ne il più eccellente miniature, o vogliamo dire di pintore di cose piccole, di don Giulio Clovio«, Vasari, *Le vite de più eccellenti pittori, scultori e architetti*, secondo, et ultimo Volume, Firenze 1568, str. 849.

⁵ *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Život Julija Klovića — slikara, Zagreb 1852, str. 5.

⁶ »nacque costui nella provincia di Schiavonia, ovvero Croazia in una villa detta Grisone, nella diocesi di Madrucci« (rodio se u zemlji slavonskoj ili hrvatskoj, u selu koje se zove Grižane, u biskupiji Modruškoj), Vasari, Život slavnih graditelja, slikara i kipara, Firenze 1568, str. 61.

⁷ *Ivan Golub*: Juraj Julije Klović Hrvat, »Peristil«, broj 18–19, Zagreb 1975—76, str. 32.

⁸ *I. Kukuljević*: Jure Glović prozvan Julio Klovio — hrvatski sitnoslikar, Zagreb, 1878.

⁹ *I. Kukuljević*, naved. dj.

¹⁰ Ujednoj glagolskojosudi iz 1596. godine među potpisanim svjedocima je Bernac Glovičić iz Grižana. U knjizi računa Bratovštine sv. tijela Iisusova u Novom dolazi od 1649. do 1696. među ostalima i pop Ivan Glavičić, plovani ledenički, a u pismima pavlinskog samostana u Novom od 1571. spominju se Toma i Grgur Glovičić.

¹¹ *Šime Ljubić*, Don Giulio Clovio principe den miniatori, notizie e documenti inediti A. Pertolotti, Modena 1882. — *Viestnik hrvatskog arkeološkoga društva*, god. V, Zagreb 1883, broj 1, str. 28.

¹² *Ivan Crnčić*, Dopis iz Rima od 11. siječnja 1884. u vezi s Klovićevom oporukom, *Viestnik hrvatskog arkeološkoga društva*, Zagreb 1884, god. VI, broj 2, str. 58–61.

¹³ *Ivan Crnčić*, naved. dj.

¹⁴ *John W. Bradley*, A Dictionary of Miniaturists, Illuminators, Calligraphers and Copyists, London 1887–89.

¹⁵ *J. W. Bradley*, The Life and Work of Giorgio Giulio Clovio, miniaturist, London 1891. — »Giorgio Clovio in his native language Juraj Glovichisch (Glovichic) was by birth a Croatian. He was native of Grižane, a willage near the Adriatic sea, and within the territory of the town of Modrush (or Modrus)... with regards to his childhood we have no precise information. It most probable that

until about his eighteenth year he lived with his oarents at Grizane».

¹⁶ »Primorac«, list za politiku, narodno gospodarstvo i pomorstvo, Kraljevica 1878, god. VI, broj 7, str. 6.

¹⁷ Zna se da je bio osnovan odbor za podizanje spomenika Kloviću, koji je uspio prikupiti 50 forinti, ali kako je ovaj pothvat bio preskup za male i siromašne Grizane, odbor se obratio cijelom hrvatskom narodu za pomoć. No izgleda da se nije sakupilo dovoljno sredstava kad nije podignut spomenik. Ta ideja bit će ostvarena tek sto godina poslije, 6. svibnja 1978. godine.

¹⁸ »Vienac«, IX/1887, broj 24, str. 389—390.

¹⁹ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, sv. VI, snopić I, str. 87.

²⁰ Kruno Prijatelj, Naši renesansni umjetnici u svjetskim muzejima, »Jugoslavija«, 1959, sv. 18.

²¹ Zvane Crnja, Kulturna povijest Hrvatske, Zagreb 1964, str. 242.

²² Nakon Vasarija o Kloviću su pisali: Francesco de Rollanda, Rossini, Maria Bessone Aureli, Fourier Bonnard, John W. Bradley i dr. U nas je prvi o Kloviću pisao Ivan Kukuljević Sakcinski, koji se poslije Vasarija najviše bavio Klovićem. Pisao je o njemu i Dragutin Kniewald. Još su o Kloviću bili napisani neki manji prikazi i rasprave, koje nije potrebno spominjati, osim rasprave dra Antuna Schneidera. U novije vrijeme Klovića je studioznije izučavao dr Ivan Golub, čija su znanstvena istraživanja znatno pridonijela rasvjetljavanju problema porijekla Julija Klovića.

²³ Slika se čuva u Institute of Arts u Mineapolisu (SAD), datira se između 1570. i 1575. godine stoga što je Klovićevo lice jednako njegovu licu na »Portretu« iz Capodimonte (Napulj), kojeg je naslikao El Greco za Fluviju Orsinija, bibliotekara-sakupljača umjetnina kuće Farense.